

„VERITAS FILIA TEMPORIS“

Povijest, istina, jezik kao tehnološka konstrukcija

*U uvodnom će se dijelu raspravljati o problematičnosti samog poimanja istine koja, zavisno o povijesnom razdoblju, doživljava određene suštinske promjene – tako je, na primjer, mitska istina bila shvaćena u vidu ritualne efikasnosti, koja se naknadno pod utjecajem retorike i sofistike pretočila u obliku uvjerljivosti (*peitho'*) kao učinkovitiji kriterij istinitosti od onog mitsko-ritualnog. Nakon uvodnog dijela uvidjet će se kako tek s filozofijom istina poprima današnji oblik logičke učinkovitosti i razumski apstraktnosti; oblik koji će naknadno dominirati čitavom zapadnom civilizacijom. Pojavom moderne znanosti, cjelina diskurzivnih osnova koju je utemeljila filozofija, postaje još krutija i određenija u svojoj specifičnosti. U suvremenom, postmodernističkom razdoblju pojavljuje se u svojoj sve izrazitijoj funkcionalnoj učinkovitosti: kao tehnološki djelotvorna istina koja zamjenjuje dotrajalo tradicionalno poimanje istine u vidu mitološkog vjerovanja; kao manifestacija bitka ili predodžba ega/Jastva, započinjući tako nama poznat oblik znanja čija artikulacija ne ovisi o znanstvenim poljima, već prvenstveno o oruđu koje ju proizvodi. Danas, znanje sve više odgovara novoj logici konstrukcije i dekonstrukcije, gdje je moguće prisustvovati činjenici prema kojoj se promjenom mjesta mijenja i smisao oruđa, kao i činjenici prema kojoj je svako mjesto otvoreno neizvjesnostima jezičnih migracija i upisu u sve raznovrsnije igre. Istina se, dakle, vrednuje prema svojoj učinkovitosti, koja svoje pravo značenje nalazi u onome što je Nietzsche svojevremeno nazvao voljom za istinom. Radi se o htijenju koje se u potpunosti poklapa sa čovjekovom voljom za znanjem, koja mu omogućava da se snađe u svijetu koji za njega nije bio izvorno određen.*

Ključne riječi: povijesni tijek istine, istina kao tehnološka konstrukcija, jezik tehnike, znanstveno-tehnički sistem vrijednosti i jezik, univerzalno i apsolutno znanje, specijalističko znanje, svijet kao predodžba.

Uvod

1. Istina kao vlast nad stvarnošću u suvremeno doba

Pitanje istine drevno je pitanje. Ovdje nije namjera opširno odgovoriti takvom upitu, a još manje diskutirati o njegovom legitimitetu. Cilj je, barem preliminarno, obratiti pažnju na činjenicu da je tematika istine oduvijek bila dominantna tema svakoga razložnog tumačenja stvarnosti, tj. filozofije, i to naročito kritičke filozofije, koja se rađa i razvija na samom području djelovanja koje je izrazito zajamčujuće i osiguravajuće. Kritička se filozofija konstituira kao istraživanje i formulacija kriterija koji su sposobni razlikovati i odvajati istinu od laži, te u svakom slučaju pokušava postaviti uvjete neospornog reda istine. Pažnju ćemo usredotočiti na njezina nasljednika, odnosno na kritičnu povijest kao znanost, zbog čega Dilthey s pravom govori o „kritici povijesnog razuma“. Ostaju nam, dakle, minimalni kriteriji kako bismo razabrali težinu koju imaju pitanja o istinitosti (*questiones de veritate*) u povijesti filozofije. Naime radi se o njihovom ponovnom

uspostavljanju, odnosno ponavljanju.¹ I u današnjem dobu sveopćega znanstveno-tehnološkog napretka, kada se o istini malo raspravlja, i to na uzdržljiv način i s oprežnošću, u većini se slučajeva, zbog nesuglasica koje bi spomenuti tradicionalan i zloupotrijebljen pojam mogao proizvesti, pitanja oko smisla i značenja istine sve češće pojavljuju u prikrivenom, simuliranom obliku.² No, to nije problem samo istine, već i drugih tradicionalnih pojmova.³ Do odstupanja od tradicionalnih vrednota došlo je zbog „sve šireg i rasprostranjenijeg procesa anuliranja osobnoga identiteta (deidentifikacije) pa, unatoč tomu što se još ne može pouzdano tvrditi da se sve veći broj pojedinaca pretvorio u funkcionalni dio znanstveno-tehnološkog Aparata, ipak je moguće primijetiti da je njihovom djelovanju već oduzeta svrhovitost koja je čovjeka razlikovala od ostalih živih bića.

Kao službenici Aparata, suvremeni su pojedinci sve više deidentificirani u znaku zamjenjivosti kao uglednoga mjesta unutar kojega se odvija proces deidentifikacije, a sebe promatraju kao obične nosioce i izvršitelje usluga koje, radi sve veće djelotvornosti onoga dijela Aparata u čijoj su službi, ne dopuštaju da se uviđa njegov autor (začetnik), jer je zapravo odsutan. Spomenuto dovodi i do toga da je cjelokupno obzorje znanstveno-tehnološke funkcionalnosti pojedincu nedostupno i neshvatljivo.⁴ Zbog toga je unutar suvremenosti potrebno tražiti novo i, u vremenu u kojem živimo, adekvatno značenje tradicionalnih pojmova kao što su: individua ili pojedinac, subjekt, osobnost, masa, sloboda, komunikacija, psiha, tjelesnost, traženje smisla itd. Naime, u suvremenom etički relativističkom razdoblju njihovo je prijašnje poimanje neminovno postalo istrošeno i deplasirano, budući da se radi o takvim pojmovima koji su svoje izvorno značenje i adekvatni smisao nalazili unutar antropološkog obzorja života i djelovanja, a koji se danas sve više pokazuju neadekvatnima i

¹ Aludira se na Vicovu teoriju o cikličkom ponavljanju povijesti.

² I to najčešće u vidu striktno znanstveno-metodoloških pitanja ili proceduralnih praksi, kojih se treba držati da bi određen pokus bio valjan, tj. istinit. Točno je da između valjanosti i istinitosti postoji tijesna veza, no treba biti oprezan kako se ne bi izjednačili

³ O toj je problematici već raspravljano u izlaganju „Sumrak osobnog identiteta u suvremenom tehničkom razdoblju“, iznesenom u sklopu glavne teme *Pitanja identiteta* prigodom 19. Simpozija Dani Frane Petrića. Cres, Hrvatska, 19. - 22. rujna 2010.

⁴ Nasuprot onome što se događa unutar ekonomskog obzorja, gdje se ljudska bit otuđuje u drugo od sebe, unutar suvremenoga tehnološkog obzorja poistovjećuje se s drugim od sebe u obliku važećih postupaka od strane Aparata kao univerzalnih preduvjeta života. No, u trenutku kada identitet sebe shvaća i pronalazi u identifikaciji, pojedincu je oduzeta svaka mogućnost da sebe zamijeti (percipira) izvan funkcije koju obnaša. Oduzeta mu je i ona mogućnost koju je dopuštao sistem ekonomskog otuđenja, a to je vraćanje izvornoj, nefunkcionalnoj ljudskoj naravi.

*nefunkcionalnima, jer im više nije moguće osigurati valjano značenje.*⁵ Naročito ako se ne želi ostati na samoj površini sveprisutne kulture relativizma i slobode nemoćnosti, kao jedinoga područja koje poznaje suvremeni pojedinac, budući da su međusobni odnosi sve više određeni samim položajem i funkcijom koju obnaša, pa (podređenom) pojedincu ne preostaje ništa drugo osim da se pri odlučivanju prepusti općeprihvaćenom i životno osiguravajućem sistemu vrijednosti, tj. sveprisutnom i tehnološki usmjerenom javnom mnijenju. U tom se smislu kultura relativizma preoblikuje u kulturu beznačajnog izbora. No, ukoliko su u suvremenom svijetu odnosi određeni isključivo položajem i funkcijama predviđenima i vrednovanima unutar znanstveno-tehnološkog Aparata, utoliko su personalnoj slobodi izbora oduzeti svi najbitniji elementi izražavanja koji su do jučer doprinosili stvaranju i prihvaćanju filozofije života kao puta k istini ili laži. Sloboda bez istine i bez svijeta (ili barem njegove vizije) u kojem se taj put istine donekle može izražavati u obliku osobnog prihvaćanja stvarnosti; bez svijeta koji, baš zbog te manjkavosti, nema nikakve mogućnosti da utječe na stvarnost, predstavlja najkorjenitiju slobodu nemoćnosti, unutar čije je stvarnosti ljudski život neistinit.⁶ Dakle, nedvojbeno je da je tematika istine izgubila svu onu plemenitost koju je načelno posjedovala postajući, prema Nietzscheovim riječima, odviše ljudska.⁷

Uvaženo je mišljenje da se do znanja dolazi kada su stvari i događaji o kojima se razmatra potpuno shvaćeni, tj. misaono obuhvaćeni u svojoj biti. Drugim riječima, pretpostavlja se da se do znanja dolazi kada intelekt uspije uhvatiti pravu suštinu stvari (u vidu *intus-leggere*). Dočepati se suštine stvari u smislu spoznaje ne znači samo imati pojma o nečemu, nego i prikladno shvatiti samu stvar. Dakle, radi se o tradicionalnom poimanju istine. Ono što treba osobito naglasiti jest činjenica da se tradicionalno poimanje istine ne odnosi toliko na pojam adekvatnosti u obliku simetričnog znanja, već prvenstveno na pojam dinamičnosti. Suštinski, istina baš kao i *adaequatio*,

⁵ Iz zaključka citiranog izlaganja *Sumrak osobnog identiteta u suvremenom tehničkom razdoblju*. Neobjavljeno.

⁶ To je jedan od razloga zbog kojega se o pitanju istine danas malo ili prikriveno govori, jer se radi o pojmu koji je (još uvijek) tradicionalno obuhvaćen i shvaćen, pa se, kao što je već navedeno, pitanja oko istine sve češće pojavljuju u prikrivenom obliku, u vidu pitanja o metodi ili proceduralnoj praksi.

⁷ Ipak, tematika oko određenosti istine predstavlja filozofsku enigm (zagonetku) koja je od drevnih vremena mučila filozofe, budući da sveukupna vizija o stvarnosti svijeta ovisi o obliku koji joj se pripisuje. Međutim, to je tema koja ne zanima samo filozofe nego i metodologe te epistemologe. Volja za istinom uobičajena je praksa za spoznajom te se poklapa s Nietzscheovom voljom za znanjem.

nema toliko osobine tvrdnje o stvarima, koliko i kretanja prema njima, i to u obliku htijenja; posjedovanja stvari. Prema tome, radi se o intelektualnom prohtjevu; požudi (*appetitus*). Ovdje je naglasak usredotočen na prirodu, točnije, na modalitet prema kojemu intelekt i jest intelekt. U tom je smislu intelekt, shvaćen i u svojem tradicionalnom obliku, u cijelosti zamišljen i djeluje kao unutarnje htijenje prilagođavanja (*adaequatio rei*) trenutno dominantnoj stvari, tj. svevladajućoj predodžbi. Prilagođavanje, dakle, postoji u vidu intelektualnog htijenja, jer sama priroda intelekta teži tome, budući da intelekt označava upravo volju prilagođavanja.

Kada Nietzsche izjavljuje da je volja za znanjem istovjetna volji za istinom, dovodi do krajne posljedice dinamičnu prirodu spoznaje, i to na štetu asertorične ili deklarativne spoznaje. Na kraju toga procesa sami predmeti spoznaje postaju sekundarni u odnosu na načine njihova uspostavljanja. Treba istaći da ti *modusi operandi* spoznavanja nisu psihološke naravi, jer predstavljaju povijesne moduse po kojima se oblikuje spoznaja. Osim toga, istovjetni su i načinima uspostavljanja same istine, tj. svim onim institucijama ili tijelima posredstvom kojih je moguće tvrditi, točnije, proizvesti značajnije znakove koji prikazuju i oslikavaju stvar, te tako pristupiti govoru.⁸

2. Istina kao otkrivanje stvarnosti i proizvod vremena

Između istine (*alétheia*) i moći nema razlike, već prevladava savršena podudarnost i poistovjećenje, budući da nema moći koja bi se mogla održati bez posjedovanja spoznaja koje dopuštaju i omogućavaju osmišljenu vlast nad stvarnošću. Ne može se govoriti o spoznaji bez njezina dokazivanja u stvarnosti, odnosno bez preuzimanja kontrole nad spoznajućim stvarima. Znanje, koje svoju vlast i učinkovitost nad stvarima promatra kao dokaz svoje istinitosti, Heidegger naziva otkrivanje.⁹ Međutim, tvrdnja da je istina otkrivanje prirode; da tehnika pripada povijesti istine u vidu izazivanja prirodnih fenomena (njezinih skrivenih resursa), pokazuje nam da istina nije samo „svjetska predstava“, kontemplacija ili vizija, već je i točno određen oblik vlasti. Dakle, radi se o nasilnoj vlasti, u smislu prevladavanja određenih prirodnih ograničenja, koju je čovjek od

⁸ Nasuprot tome, psihologizam nije u stanju adekvatno shvatiti te procese. Genetska je psihologija također posljedica općenitije proizvodnje kategorije smisla, kao i raznih disciplina ili grana.

⁹ *Unverborgenheit* je zapravo značenje koje Heidegger pridaje grčkom pojmu *alétheia*, istina (M. Heidegger, 1987).

svoga nastanka vršio nad prirodom da bi mogao preživjeti. Isto vrijedi i za tehniku, koja je promatrana kao poticanje prirodnih promjena. Izazivajući prirodu da pokazuje (*aletheyein*) svoju skrivenu moć, pripada sudbini istine koja se prikazuje na dostupan i prihvatljiv način. Riječ je o sudbini koju je moguće povijesno prijeći prateći različite načine na kojima se otkrivala i ostvarivala istina, tj. načine razotkrivanja i prikazivanja istine koji su bitno utjecali na oblikovanje povijesnog razdoblja, uključujući i sadašnje, u kojemu prevladava znanstveno-tehnološki sistem vrijednosti, gdje prednjači uvjerenje prema kojemu ne postoji nikakvo sveopće (univerzalno) znanje koje kao temelj traženja ima apsolutnu istinu.¹⁰ No, tumačenje tehnike kao bitnog *modusa operandi*, koji u cijelosti pripada povijesti istine i koji se uvijek pojavljuje u obliku provokacije; izazivanja prirode radi otkrivanja i iznošenja na vidjelo (*alétheia*) energije prirode iskorištavanjem njezinih resursa, označava da je suština istine efikasnost; djelotvornost.¹¹

Istina unutar današnjega dominirajućeg sistema vrijednosti posjeduje sva obilježja produktivnosti, jer proizvodi učinke stvarnosti, zbog čega se danas sve više poistovjećuje sa svojom djelotvornošću u vidu moći kontrole nad određenim dijelovima stvarnosti. Međutim, unutar suvremenoga obzorja, istina više nije otkrivanje¹², već je gola i surova praksa vlasti.

Kada se govori o tehnici treba napomenuti da nas to neminovno upućuje na opširno i diferencirano polje istraživanja i aplikacija koje se, iako je nedovršeno i neujedinjujuće, ipak može obuhvatiti pod drevnim grčkim pojmom proizvodnje (*poiesis*), budući da proizvodnja nije izrazito tehnološkog porijekla, nego proizlazi iz shvaćanja prirode koja je *in nuce* produktivna ili poietična. No, razlika je u tome što je prirodna proizvodnja stvari spontana, odnosno u sebi (*en haytò*) nalazi načelo svoga pojavljivanja, dok tehnološki proizvodi načelo svoga pojavljivanja nalaze u nečemu drugom (*in àllo*). Na koncu, istina se u današnje vrijeme, u okviru suvremenog sustava vrijednosti, koji je objelodanio znanstveno-tehnološki Aparat, više ne pojavljuje i ne postoji bez proizvodnje,

¹⁰ Danas, dakle, prevladava uvjerenje prema kojemu ne postoji nikakva apsolutna istina kojoj treba težiti. Radi se o nihilizmu svih vrijednosti.

¹¹ I to u etimološkom značenju riječi onoga koji „čini biti“ stvarnost jednim od njezinih mogućih načina pojavljivanja.

¹² Grčki *alétheia*; latinski *revelatio*.

budući da joj ne predstoji, već je od nje proizvedena. To je postalo suviše očito, budući da stanja kao što su postojanost, trajnost, stalnost, stabilnost, tj. svi atributi koje su Grci pridavali bitku, sada izričito ovise o tehnici koja na osnovi svojega programa djelovanja (vladanja) odlučuje o onome što se mora (proizvodnja) ili ne mora (uništavanje) prizvati u postojanje i zadržati u svojoj biti. Suvremeni program proizvodnje nema nikakve veze s Platonovim vječnim idejama, jer se radi o ideji koja odgovara onom dijelu stvarnosti kojega se želi savladati i kontrolirati. Posljedično tome, nema više ničega apsolutnog na čemu se može zasnovati i organizirati svoj život, osim privremenih istina, čija trajnost ovisi jedino o djelotvornosti. Brišući svaki zahtjev apsolutnosti, tehnika je istovremeno isključila i područje u kojemu se istina pojavljivala i pokazivala kao otkrivanje (*alétheia*), a u korist istine i kao djelotvorno postupanje. Nadalje, polazeći od te djelotvornosti, na kojoj se zasniva i od koje započinje svaka vlast nad stvarima, kao i svaka praksa moći, moguće je shvatiti razliku za koju M. Heidegger smatra da postoji između drevne i moderne tehnike. Ukoliko se prva sastojala od upotrebe prirodnih energija, utoliko se druga sastoji od gomilanja; sakupljanja ovih energija. Sastoji se, dakle, od prevođenja; od shvaćanja prirode kao raspoloživoga energetskog fonda podataka.

Povijesni dio

1. Mitska istina i djelotvornost rituala kao oslobođenje od vremena

U doba mita, prije pojavljivanja filozofskog diskursa, unutar kojega će problem istine postati dominantno pitanje, mitološka je riječ zasigurno bila glavni činilac cjelokupne društvenosti, budući da je za drevnoga grčkog čovjeka pjevanje pjesnika kazivalo istinu (*alétheia*), jer moć mita „čini biti“ (*kraïne*) bogove i heroje izvlačeći ih i spašavajući od zaborava (*Léthe*).¹³

¹³ Pjesnik, kao čuvar mitskih istina, u svom pjevanju opisuje stvarnost koja je postojala prije (povijesnog) vremena, i to prvenstveno s ciljem spašavanja egzemplarnih (uzornih) života od vremenskog zaborava radi uspostavljanja reda stvari na ovom svijetu koji vrijeme ne može istrošiti. Ono što mitski pjesnik opisuje u svojim pjesmama odnosi se na bogove, heroje i rituale kojih se treba pridržavati ako se želi utjecati na mitsku stvarnost, a koje pjesnička riječ „čini biti“ (*kraïne*) otrgnujući ih i sačuvavajući tako od sigurnog vremenskog zaborava koji bi ih inače nemilosrdno preuzeo k sebi. Uloga je mitskog pjesnika transcendirati vrijeme pridobivajući vječnost.

Grčki pjesnik u svojim epovima opisuje vječni red stvari na koji ni čovjek ni bogovi ne mogu utjecati, ali koji ipak može pasti u zaborav. U tom je smislu epsko pjevanje moćno sredstvo koje čovjeku služi da bi održao živo sjećanje bogova i heroja trgajući ih od bezobzirnoga vremenskog propadanja. Pritom veliku ulogu imaju raznorazni magični rituali koji služe da bi se i na zemlji uspostavio i održavao bezvremenski red stvari. Oduzimajući ih od utapanja u tami zaborava (*Lethe*), pjesnici ih predaju Memoriji (*Mneme*), kao majci Muza (*Mnemosyne*) svih pjesničkih nadahnuća. U tom smislu pjesnička riječ „čini biti“ (*krainet*) bogove, heroje i prizivajuća ritualna pravila sredstvima koja posjeduje moć transcendiranja vremenskih ograničenja, te im tako omogućava pridobivanje vječnosti. Osim opisivanja onoga što se nalazi s one strane vremena, kao i spašavanja božanskih i herojskih djela od vremenskog zaborava i uništenja, pjesnička memorija ima i sposobnost da na zemlji reproducira red stvari koji vrijeme ne može poremetiti i koji je striktno povezan s ritualima kojih se treba rigorozno pridržavati ako se želi ući u bezvremensku dimenziju. Ta pravila propisuju povezanost nužnih radnji i besprijeckorno pamćenje istih. Zadaća je pjesnika upoznati ljude s pravilima kojih se moraju pridržavati ako na zemlji žele održati božanski red stvari. Za drevnog je čovjeka vrijeme neizvorna dimenzija¹⁴ i kao takva mora biti prekoračena u suprotnom smjeru, držeći se izvornosti smisla koji ne pripada povijesti, nego vječnosti. Dakle, istina je ona koja „čini biti“ (događati), kada (i na zemlji) ostvaruje vječni red stvari, a u njezinoj je naravi biti pjesnička, i to u izvornom značenju riječi *poiein*, što znači proizvesti.¹⁵

Smisao istinitosti kao djelotvornosti, koji je izričito naglašen i izrečen od strane pjesničke riječi, odlučuje i o *étymosu* bogova ili heroja.¹⁶ Dakle, pjesnička riječ priprema scenarije i predstave koje će biti relevantne za filozofsko poimanje stvarnosti, pripremajući i obrađujući teren

¹⁴ Ona je varka; iluzija koja označuje pad čovječanstva zbog nekog nedopuštenog prekoračenja.

¹⁵ U tom su smislu i Pohvala (*Ēpainos*), Prijekor, Osuda (*Mòmos*) likovi Istine (*Alétheia*), jer „čine biti“ (događati) kako bogove tako i heroje, koji bi u slučaju prepuštanja Zaboravu; Tišini (*Siopé*) neminovno postali plijen Zaborava, jer bi pali u Zaborav (*Léthe*), sina Noći. (Zbog toga heroj Ahil, znajući da će poginuti, **mora** sudjelovati u Trojanskom ratu; Odisej **mora** reći Kiklopu svoje ime, znajući pritom da će Kiklopov otac, Neptun, protiv njega navaliti bezbroj nedaća, jer postoji određen ritual; sudbina koje se heroji moraju pridržavati da ne bi pali u zaborav beskonačne Noći. To znači da oni imaju i mogućnost izbora). V. spomenuto izlaganje *Sumrak* ...

¹⁶ I to u njegovom pravom značenju kao spajanje pojma istine (*alétheia*) s pojmom (*dike*) pravde, jer tamo gdje se riječ pokazuje djelotvornom, u smislu da „čini biti“ (događati) ili „ne biti“ (ne događati) stvari, ipak ne posjeduje sve osobine istine ako istovjetno nije u „skladu s pravdom“ (Pindar, *Ode Nemea*, III, stih 29), tj. ako ne posjeduje moć nad stvarima.

filozofskim pojmovima koji će kasnije proizaći iz prvotnoga mitskog i ritualnog okruženja u kojem su izvorno nastali i u kojemu nalaze svoj istinski izvor.

2. Učinkovitost retoričko-sofističke uvjerljivosti kao potvrda njegove istinitosti

Prije nego što je filozofija stupila na scenu, primat istine preuzimaju retorika i sofistika koje su u svojim učinkovitim uvjeravanjima (*peithò*) pronašle djelotvorniji kriterij istinitosti od prethodnih, mitskih rituala. Čovjeku kao *zoon politikon* postaje sve očitije da riječi istine, pravde, obmane i laži bez uvjerljivosti ne utječu na stvarnost, budući da svaka riječ bez djelotvornosti ostaje mrtva i bezvrijedna. Uvjerljivost se pokazuje kao moć (riječi) koja posredstvom govora utječe na druge. Spoznaja te djelotvornosti daje autonomiju redu riječi koji oslikava sam red stvari te kao takav vrijedi za sebe, ne oviseći više o sposobnosti spoznaje i imenovanja prozване stvarnosti. Bilo koja riječ ili odgovarajući čin koji nije uvjerljiv, iako nam točno kazuje kako će se stvari događati, zbog svoje će nemoćnosti neminovno biti osuđen na propast jer je nedjelotvoran. Utemeljenje riječi više se zasniva na moći uvjeravanja nego na spoznajnoj sferi, jer je riječ kadra doprijeti do onog dijela duše koji se lako prepušta očaravanju i opčinjenju, te ga na kraju duboko modificirati u njegovim stavovima i pogledima.¹⁷ Riječ više nije glasnik vječnih istina, već je angažirana da „čini biti“ istinitim onaj govor koji bi se uz pomoć retorike mogao realizirati kao pobjedonosan govor. Riječ je istovjetna sposobnosti uvjerljivosti na praktičnom planu s postupkom odlučivanja i izvršavanja. Na taj je način prava riječ utjelovljenje pravedna zakona. Ovdje istina više nije kontemplativna, već je praktična u svojoj djelotvornosti. Gubitkom prijašnjega reda odnošenja na koji su se oslanjale te upotrebom unaprijed točno određenih i uređenih ritualnih pravila, retoričke pretpostavke promiču red stvari koji treba tek izgraditi.¹⁸ Ukoliko više nema istine u govorima, onda su sami govori ti koji će proizvesti istinu. U tom novonastalom obzorju stvarnosti istine se

¹⁷ I to na isti način kao što se tijelo u svojim stanjima prepušta modificiranju od strane lijekova. Zbog sličnosti pojmova *peithò*, *phyltron* i *phàrmacon*, sofist Gorgija u spisu *Pohvala Heleni*, DK, § 14, uspoređuje analogno djelovanje moći riječi ili logòsa na dušu s djelovanjem lijekova na tijelo, koje će kasnije i Platon upotrijebiti u spisima kao što su *Lakete*, 185e; *Protagora*, 312; *Teetet*, 167a.

¹⁸ U tom (prvom) padu bogova i vječnoga reda stvari (*aiòn*) koji ih podržava, nestaju i sve unaprijed uređene (*apriorističke*) stabilnosti, a prilika (*kairòs*) kao mogućnost istovremeno postaje lik govora i praksa djelovanja. Zato će Protagora, DK, fr. B 1., moći kazati da je „Čovjek mjera svih stvari: onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu.“

konstruiraju (izgrađuju) prema tehnikama uvjeravanja gdje nije odlučujući stupanj istinitosti, već stupanj njezine djelotvornosti.

I u tom se slučaju u samom podnožju stalnog mijenjanja poimanja istine nalazi kriterij njezine efikasnosti, a u smislu da legitimitet istine posjeduje onaj kriterij koji ima sposobnost nadvladati druge. Dakle, nije točan onaj diskurs koji posjeduje istinu, a koja je shvaćena na prethodni način, već onaj koji izražava veću moć u njezinom ostvarenju. Na taj je način i ovdje kriterij efikasnosti osnova moći koja se nalazi u stvaranju, uređivanju i propisivanju govora, jer ga i pravno ozakonjuje.

3. Logička učinkovitost kao osnova filozofske istine

Nastankom filozofije istina doživljava još jedan preobražaj, poprimajući oblik razumski apstraktne objektivnosti, koji će se s vremenom pokazati logički učinkovitijim od prethodnog razumski neutemeljenog uvjeravanja. Naime, nastankom filozofskog diskursa prisustvuje se prvoj cjelini diskurzivnih temelja, i to u obliku nadvladavanja semantičkih oscilacija od kojih se izgrađivao mitski jezik, kao i retoričko-sofističko uvjeravanje.

Unutar filozofskog obzorja jezik se uređuje prema načelu neproturječnosti, prema kojemu je jedna stvar (sama po sebi) ono što jest, a ne (istovremeno) i nešto drugo od sebe. Značenje je povjereno sistemu međusobne kontrole, zbog čega ista stvar, ukoliko predstavlja ono što je u sebi, pripada metafizici, a ukoliko predstavlja ono što je u stvarima (kao kontingencija ili postajanje) pripada fizici. Poprimajući vrline određene kvantitete i kvalitete, prikazuje se u vidu *kategorija* te pripada različitim područjima na koja se primjenjuje empirijsko znanje. To onemogućava zamjenjivanje jednog dijela stvarnosti drugim. Time definitivno nestaje prijašnja mitsko-ritualna istina, koja će se preoblikovati u magični svijet legenda i mitova koji danas poznajemo.

Sve stvari naprosto označavaju same sebe i ništa drugo, a riječi koje ih imenuju predstavljaju njihovu osobnost. Na taj su način mogući viškovi u znanju, kao i nepredvidive oscilacije, koje svaki simbol neminovno nosi sa sobom, ili ga pak prate, reducirane na beznačajan minimum. Tako osobno iskustvo gubi svoju nevinost, budući da se pojavljuje i spoznaje pod strogom kontrolom

razuma koja, u obliku logičkog sistema, posjeduje sve uvjete koji omogućuju izbjegavanje svake moguće proturječnosti i osiguravanje istine. Ovdje glavnu riječ više nemaju pojedinac, pleme ili narod kao u doba retorike i sofistike, već apstraktna logika, koja prihvaća i priznaje samo one termine, riječi i pojmove koji odgovaraju njezinim pravilima. Prvenstveno se radi o odredbenim pravilima, prema kojima se svako značenje stvari zatvara u njihovu pojmovnom završetku. Aristotel, koji je točno shvatio instrumentalnu ulogu logike, nazvao ju je *Organon*, tj. *kanon* - oruđe/sredstvo u smislu skupa logičkih pravila koja, postupajući po istovjetnosti i razlikovanju, dopuštaju identifikaciju stvari. Pod nadzorom logike izgrađuje se univerzalno valjan red mišljenja, koji je neutralan u svom predmetnom materijalnom sadržaju.¹⁹

Da bi još bolje dosegla taj cilj, znanstvena će logika iz svoga slijeda odstraniti završne (finalne) uzroke, jer se ne mogu kontrolirati (nadzirati), preoblikujući i prevodeći kvalitete u kvantitete koje je tako moguće izračunati i izmjeriti, odstranjujući tenziju (napon) između stvarnosti i idealnosti (između biti i morati biti), koja bi donekle mogla narušiti viziju svijeta kakvu je osmislilo znanstveno mišljenje, a čiji je cilj biti što objektivnije nepristran i općevažeći. Unutar znanstveno-tehnološke percepcije stvarnosti istina više nije ni lijepa ni dobra, već jednostavno točna; egzaktna. Ona je dobivena (*ex-actu*); proizvedena od matematičkih predviđanja koja ne čekaju da se dotični događaj ostvari da bi ga spoznali, već unaprijed izračunavaju željeni rezultat postavljajući uvjete njegova događanja. U tom se smislu vrši i smanjenje obilježja (svojstva), koje je istina ranije posjedovala, imajući u vidu što djelotvorniji i efikasniji nadzor te vlast nad stvarnošću.

4. Istina kao znanstvena zakonitost

Pojavom moderne znanosti blok diskurzivnog temelja, kao kamen temeljac spoznaje, postaje još krutiji i određeniji. Pogodba, koja je svaki put nanovo usvojena, anticipira svako moguće

¹⁹ Mnogo prije nego što će se znanstveno mišljenje, a kasnije i tehnološko, postaviti kao jedina instanca vlasti u vidu kontrole i proračuna cjelokupne stvarnosti. Formalna je logika, koju su utemeljili Platon i Aristotel, već bila stvorila uvjete obraćanja cijele stvarnosti u apstraktna uopćavanja, koja je moguće urediti u funkcionalnom sistemu bez proturječnosti ili s takvim, a koje se može dalje reducirati, ovisno o njenoj upotrebnoj namjeni. Tako ni sljedeća znanstvena logika, iako se razlikuje od formalne, neće prejudicirati njegovu namjeru kontrole nad stvarnošću.

značenje, odbacujući u beznačajnost čitav volumen smisla koji transcendirira *mathémata*, tj. pogodbene anticipacije. S R. Descartesom rađa se matematičko znanje. Radi se o anticipiranom znanju, kojemu se pristupa prihvaćanjem diskurzivnih, jezičnih konvencija koje je *ego cogito* postavio zbog učinkovitijeg ispitivanja svijeta. Jedinstvo koje se ovdje pojavljuje više nije ontološko, a ni teološko. Naime, ne posjeduje one, njemu svojstvene, ontološko-teološke osobine, jer je ono postalo izričito egološke naravi. To znači da se više ne veže za zakone prirode; da ne ovisi o Božjim zakonima, budući da se radi o misaonim anticipacijama ega. Ovdje razum postaje zakonodavac, diktirajući zakone predstavljanja svijeta, čiji oblici imaju izvršnu moć odlučivanja o načinima na kojima se pojavljuju stvari. To je razlog zbog kojega od Descartesa pa sve do Hegela o redu stvari (*ordo rerum*) odlučuje red ideja (*ordo idearum*).

Znanost se kao objektivno, znanstveno znanje rađa u trenutku u kojemu iskustvo misli postaje izraz njezine djelotvornosti. Zbog toga moderna odbacuje i napušta ontološki red, budući da je zbog efikasnosti red bitka neminovno prisiljen popustiti i prepustiti mjesto sve pobjedonosnijem redu prikazivanja, odnosno svijetu kao predodžbi. On posjeduje sve osobine „stanja“ nasuprot predmetu (*objectum*) unutar matematički razloznog i predmetno djelotvornog intersubjektivnog ega, koji je postavio red predstavljanja, a unutar kojega objektivnost postaje način njegova misaonog/razumskog pojavljivanja, koji više nije izražaj bitka, već poziv točno određenom subjektivitetu koji želi postaviti stvar ispred sebe u unaprijed određenim i anticipiranim načinima prikazivanja. Upravo se u tome nalazi izazivanje, poticanje i provokativnost modernoga znanstvenog znanja, koje u prikazivanju stvari unaprijed (anticipirano) posjeduje objekt znanja, budući da ga svojom znanstvenom metodom poziva na prisutnost. Sam je čin posjedovanja moć nad objektom na način da je on prozvan, provociran i postavljen unutar obzorja objektivnosti. Prema istom znanstveno-metodološkom postupku, to omogućuje ponovni pronalazak na istome mjestu, što razumu, koji ga je isprovocirao, daje mogućnost stalnog raspolaganja njime. Da bi ta dostupnost bila što realnija i što više osiguravajuća protiv mogućeg nestajanja, subjektivitet, koji određuje položaj i redosljed stvari, sa svoje strane mora biti univerzalan i pročišćen od neprilika empirijske

11

subjektivnosti, odnosno nedorečenosti. Mora, dakle, dostići intersubjektivnu svjesnost; čisti intelekt koji ne smije biti psihološki uvjetovan; otvoren od hipotetičkih anticipacija i u cijelosti prijeđen metodom koja je isprovocirala prisustvo objekta, držeći izvan sebe interpretativne dimenzije koje prekoračuju; transcendiraju novonastalo obzorje objektivnosti. To znači da će se razvojem moderne početni zakonski oblik identiteta, koji je u ritualnosti mitskoga govora, ali i u onto-teološko-filozofskom govoru pronašao svoj materijalni postupak, naknadno udaljiti od objektivizirajućeg subjektiviteta na kojemu se izgradila znanost. Dogodit će se, naime, da će tvorac predodžbe (kao subjekt predstavljanja) biti zamijenjen samim funkcijama (ili redom predstavljanja) kao cjelinom diskursa koji obuhvaća i diskurs samog subjekta. Time istina više nije egološka, već funkcionalna, budući da diskursi nalaze svoje opravdanje i svoju bit u sebi samima. Oni govore za sebe, jer unutar toga obzorja stvarnosti više nema nikakvog mita o porijeklu; nikakvog Boga, bitka ili ega koji ih proizvodi te, proizvodeći ih, potvrđuje njihov legitimitet.

U svijetu gdje je Bog mrtav

1. Funkcionalna učinkovitost tehničke istine

U suvremenom postmodernom i tehnološkom svijetu istina se sve izrazitije pojavljuje u svojoj funkcionalnoj učinkovitosti, i to u obliku tehnicizma. Međutim, nihilizam koji je nastao napuštanjem izvornog mita, Boga, bitka i ega nije nikako oslabio utvrdu istine, već je doveo do njezina pojačanja te istovremeno do objelodanjenja nekih njezinih aspekata koji su prije bili nedjelotvorni.

Što se u međuvremenu dogodilo s prazninom koju su *post mortem* ostavili mit, Bog, bitak i ego, kao nepromjenjivi sigurnosni aduti na koje se povezivala istina radi što efikasnijeg nadziranja stvarnosti za koju se oduvijek povezivalo poimanje istine da bi se dokazalo u obliku što efikasnije kontrole? Neki smatraju da je njihovo mjesto preuzela tehnika, koja je svojom djelotvornošću dala istini još veću moć, preuzimajući neposredno na sebe izvorno načelo uređenja koje je bilo svojstveno prijašnjim nepromjenjivim scenarijima, te izražavajući svoju narav kontrole stvarnosti

na još efikasniji način: kao funkcioniranje točno uređenoga reda stvari prema pravilima znanstveno-tehnološkog Aparata. Iako je to naizgled paradoksalno, u suvremenom tehnološkom dobu nismo očevici propadanja ili odumiranja istine kao vrednovanja stvarnosti, već, nasuprot tome, njezina pojačanja u obliku raskrinkavanja prijašnjih, sada već neefikasnih predodžbi istine. Neki, međutim, smatraju da ova praznina nije u cijelosti popunjena znanstveno-tehnološkim, iako parcijalnim, ali učinkovitim istinama, već i nekim drugim (zasad) marginalnim vrijednostima koje imaju isti naboj kao i prethodni oblici istine, a koje se prvenstveno identificiraju u vrijednostima New-Age kulture.

Na taj način istina kao efikasnost, zamjenjujući istinu kao mitsko vjerovanje; manifestacija bitka; predstavljanje ega, uvodi novi oblik spoznaje, čija rasprostranjenost i artikulacija ne ovisi toliko o znanstvenim poljima koliko o sredstvima koja ih proizvode. Prijelaz iz tradicionalnog poimanja polja u suvremeno poimanje sredstva, prostornosti daje novo značenje koje više nema toliko veze s opsegom i protežnošću, koliko s izvršenjem unaprijed određene tipologije djelovanja. U suvremenom dobu, svaka znanstvena disciplina predstavlja takvo operativno polje unutar kojega je svako zasebno sredstvo međusobno povezano u jedinstven sistem radi učinkovitijeg djelovanja; predstavlja odraz cijeloga sistema. Ovdje sistem podrazumijeva skup diskurzivnih jedinica (jezičnih znakova) koji su proizvela sredstva unutar stvorenog operativnog prostora. Takvu je vrstu sistema moguće naknadno rastaviti, ali tada će se umjesto mreža strategija, unutar kojih djeluju znanstvena područja, raspolagati diskurzivnim sredstvima, tj. znakovima, koji su proizveli te različite sisteme.

U današnje vrijeme znanje sve više odgovara logici konstrukcije (stvaranja) i dekonstrukcije (rastvaranja), gdje je moguće prisustvovati načinima pomoću kojih svako sredstvo mijenja smisao promjenom mjesta, te načinima radi kojih je svako mjesto otvoreno neizvjesnostima jezičnih migracija i upisu u sve raznovrsnije igre. Pratiti ovu povezanost ne znači imati uvid u radnu shemu znanja, već u stalan pomak njegova opsega smisla, što s jedne strane vodi do povećanja značenja, a s druge strane do konvergencija i redukcija koje pravila provodljivosti čine providnim; prozirnim. Ove više ne pripadaju savršenom znanju, koje uključuje sva moguća znanja, već samoj instrumentalizaciji; opredmećenju kojim se konstruira svako znanje. Taj gubitak univerzalnosti

znanja, bilo ono teološke, ontološke ili egološke naravi, ne vodi do radikalnog gubitka smisla, već do konstrukcije i dekonstrukcije, koje oduvijek predsjedaju formiranjem i oblikovanjem bilo kojeg znanja te njegovim prevođenjem u druge oblike znanja. Istina, kao postupak uređivanja stvarnosti, tek u doba tehnike pokazuje svoju narav koja se nikada nije svodila na puko neutralno prilagođavanje hipotetičkom nepromjenjivom poretku stvari (samo kao *adaequatio rei*), već na proizvodnju toga poretka unutar kojega je nalazila svoju funkcionalnost i hipotezu takvog nepromjenjivog reda stvari. Time je dokazana činjenica da se istina mjeri prema redu učinkovitosti, koji svoju pravu narav nalazi u onome što je Nietzsche nazvao „voljom za istinom“. Radi se o htijenju koje se poklapa s voljom za znanjem, a koja je potrebna čovjeku da bi se snašao i živio u svijetu u kojemu za njega nije ništa unaprijed određeno.

2. Od ideologije k djelotvornosti istine: istina kao suprotnost ideologijâ

Ukoliko u doba svevladajućeg tehnicizma otuđenje čovjeka nije proizvod volje, kao što je smatrao Marx, već uvjet koji tehnici omogućava da se konstituiraju kao najviši izraz racionalne djelotvornosti, što se dogodilo s onim oblicima mišljenja²⁰ koji su donedavno (misli se na pra-tehnološko razdoblje) bili premoćni u oblikovanju zapadne povijesti u smislu „duha vremena“, ili pak u smislu predznaka i anticipacije svijetle budućnosti? Što se ideologije tiče, radi se zapravo o društveno zasebnom obliku ljudske svijesti koja se pokazala emotivno i misaono duboko povezanom s onim dijelom čovječanstva koji se s njom životno poistovjetio, i to ne samo u obliku izražaja vlastite društvene svjesnosti (u vidu klasne svijesti), već i u obliku istinitosti koja se mora svjetski ostvariti. Naime, riječ je o točno određenom kompleksu ili redu društveno ustanovljenih ideja kojima, neovisno o tome radi li se o općeprihvaćenim ili nametnutim idejama i pravilima, treba podrediti cijelu stvarnost u smislu neupitnog ostvarenja točno određene društveno-političke i kulturne teoretske formulacije. Međutim, nasuprot ideološkoj viziji stvarnosti, danas je osnovna težnja zapadne civilizacije sve ažurniji prijelaz od ideološki organizirane stvarnosti na sve specijaliziraniju znanstveno-tehnološku organiziranost sveukupnoga društvenog života. To se

²⁰ Misli se na ideologije.

postiže postupnim smanjivanjem ideologijskih zapreka sve efikasnijoj znanstvenoj racionalnosti, čija pravila tumačenja empirijskih činjenica vrijede i djeluju neovisno o bilo kojoj ideološki konstruiranoj viziji stvarnosti ili ideologizirajućim administrativnim konstrukcijama (partijskim politikama).

U tom novonastalom društvenom obzorju nije se bezazleno ni beznačajno upitati nije li možda i suvremeno znanstveno-tehnološko racionalno tumačenje svijeta zasebna ideologijska vizija stvarnosti koja se nalazi u osnovi postojanja znanstveno-tehnološkog Aparata? Ne radi se li se i ovdje o nekakvoj viziji, sličnoj prethodnoj marksističkoj „*lažnoj svijesti*“; o viziji koju će povijesni tijek zasigurno uspjeti objelodaniti i nijekati kao još jednu tipično ideološku varku, budući da i ona, poput prethodnih, sadržava u sebi određene elemente ideološke naravi? Na takva se pitanja, povezana odnosom između tehnike i ideologije, treba odgovoriti negativno iz razloga zbog kojega se, kada se radi o ideologiji, mora i te kako biti svjestan da se ona odnosi na nešto i d e a l n o , tj. na nešto drugo naspram same stvarnosti; na nešto što je osmišljeno kao ideološko, dakle, b i t n o . U tom smislu cijela zapadna filozofska tradicija do danas predstavlja upravo nešto idealno, shvaćeno i kontemplirano kao nešto što se razlikuje od obične, promjenjive, dinamične stvarnosti, a što je nazvala istinom. Riječ je o istini koja je, iako neovisna o samom sadržaju, ipak formalno zamišljena odvojenom od bilo koje društveno-povijesne oblikovane stvarnosti; kao izražaj ontološke autonomije spoznaje, čija je istina bila zatražena i izražena upravo od te autonomije.

Ono što se u međuvremenu dogodilo dominacijom znanstveno-tehnološke racionalnosti jest činjenica da se postepeno deplasiralo prijašnje tradicionalno poimanje istine, oblikujući se u efikasnost koja se dokazuje svojim posljedicama, a koja zauzvrat potvrđuje istinitost vlastitih uzroka. Zato više nije istinit ideologijski nepromjenjiv red ideja, već istinito *postaje* ono što se dokazuje u samoj stvarnosti. Drugim riječima, to znači da su neke *ideje* istinite sve dok imaju izvršnu moć proizvodnje svijeta koji im je istovjetan. S obzirom na to da taj svijet proizlazi iz same strukture stvarnosti, to znači da će biti shvatljiv sve dok je struktura ideje društveno dominantna. Prema tome, potrebno je da određena vizija stvarnosti prevladava kao ideologija kako bi taj svijet

15

bio shvatljiv barem većini, ako ne i svima.²¹ Međutim, tehnika u svojoj sveobuhvatnoj stvarnosti ne posjeduje nikakve osobine koje se pripisuju ideologiji jer, za razliku od ideologije koja se zamišlja nepromjenjivom, sebe shvaća kao racionalno umijeće. Znanstveno-tehnološki Aparat na vlastite implikacije načelno gleda kao na nešto što je u svakom trenutku moguće savladati i napustiti ukoliko se pokaže zastarjelim ili nedjelotvornim/neproduktivnim. Ideologija prestaje biti svrhovita u trenutku u kojemu gubi svoju ulogu oblikovanja svijeta. To se događa kada njezina teoretska konstrukcija više ne čini svijet, a još ga manje objašnjava. Tehnika, čija se moć autorealizacije zasniva na savladavanju i razložnom pobijanju teoretskih implikacija, ne gubi svoju bit, pa čak ni kada njezina osnovna teoretska struktura prestaje biti djelotvorna. Razlog treba potražiti u praktičnoj povezanosti istine i teoretske strukture, jer se izričito zasniva na proizvodnoj i izražajnoj efikasnosti, koja se može osloniti i na druge teoretske osnove. Tehnika, koja više ne upotrebljava ideje kao autonomne i nepromjenjive teoretske sustave, već kao (znanstvene) hipoteze čiju djelotvornost treba stalno provjeravati i verificirati, određuje zalazak svih ideologija, a prvenstveno onih dijelova u kojima se ne pojavljuju sistemi kvalificirani kao hipotetični, već kao izražaj nepromjenjivih i vječnih istina. No, to je u načelu kontradiktorno i nevjerojatno rješenje, budući da svaka ideologija u svom (promišljenom) obuhvaćanju i mijenjanju stvarnosti teži viđenju i shvaćanju sebe kao nepromjenjive istine, koja je kao takva sposobna bez ikakvih ogrebotina pobjednički prolaziti kroz sve protivne povijesne mijene.²² To dolikuje svakoj ideologiji kao takvoj, jer u slučaju napuštanja osnovnih teoretskih struktura koje ju karakteriziraju i osmišljavaju, samoj sebi postaje proturječna zbog neusklađenosti s razvojem povijesnih događaja. Na kraju krajeva, to znači da se zbog nemogućnosti radikalnijih promjena mora neminovno samoukinuti i anihilirati.

3. Kraj alkemije: od univerzalne spoznaje do specijalizacije

²¹ Na taj je način, primjerice, srednjovjekovno poimanje stvarnosti imalo svoju realnost sve dok se zasnivalo na istinitosti ideja o Bogu. Isto tako, za humanističko je shvaćanje svijeta bila istinita ideja o čovjeku sve do danas. Već s počecima modernoga doba, tj. tehničke racionalnosti, zapadna je kultura postala svjesna da se istjecanjem vremena ideje neminovno pretvaraju u Baconove idole, i to u obliku ideja ili shvaćanja koja, iako su društveno irelevantna i nebitna, ipak u svojim postojećim sekundarnim oblicima i dalje opstaju u našem vremenu, unatoč doslovnoj nesposobnosti da realiziraju ili bilo što objasne.

²² Ovdje se naročito misli na spis Karla Marxa *Teze o Feuerbachu* (Marx/Engels 1976, 337-343).

Rastajući se i udaljavajući od božanskoga i vječnog reda stvari, tehnika se istovremeno oprašta od pretpostavke postojanja sveobuhvatnog načela stvarnosti, tj. od univerzalnoga i vječnog kozmičkog zakona (*Logos*), koji je sposoban objasniti svemir u svim svojim pojavama, zamjenjujući ga djelotvornijim sistemom parcijalnih zakona, od kojih je svaki nadležan za zasebno područje stvarnosti i čija se nadležnost mjeri prema pokazanoj efikasnosti, koja ima ulogu ozakonivanja i koja polazi od pretpostavke koja ju pokreće.²³ Na toj razini razum više nije kontemplativan, već zakonodavan; ne ide u potragu za načelom hipotetičkoga kozmičkog reda²⁴, već u potragu za funkcionalnim zakonima čija usmjerenost i ograničenost ovisi o proučavanom predmetu na koji se odnosi tehnički postupak. Istina ovdje ne predstoji spoznaji, kao što se vjerovalo u prijašnjim vizijama svijeta, već je od spoznaje proizvedena. Zbog toga je moguće tvrditi da se istine konstruiraju i da je tehnika proces (ili sredstvo) koji predsjedja njihovom konstrukcijom i konstitucijom.²⁵ Kao posljedica toga prevrata, priroda izlazi iz prijašnjeg okvira ljudske spoznatljivosti i praktičnosti, jer se obzorje prirode sužava na obzorje spoznajne moći nad prirodom. Radi se o spoznaji koja se povećava ovisno o moćima raspoloživih tehničkih sredstava potrebnima za pokus, što potvrđuje činjenicu da je tehnološka moć posljedica znanstvene spoznaje, ali i da je tehnološka moć uvjet (pravog) znanja. To znači da istina nije dana, već je izgrađena od samih znanstvenih pretpostavki (prema unutarnjoj logici svojstvena je znanstvenim hipotezama), koje proizvode objektivnost prirode, ali i od tehničke raspoloživosti i dostupnosti koje uvjetuju i verificiraju te pretpostavke. Prema tome, tehnika čini i oblikuje istinu, a ne obratno.

²³ Pod utjecajem i pritiskom znanstveno-tehnološkog znanja, razum postepeno napušta obzor sveopćeg znanja i univerzalne mudrosti, kojima su težili srednjovjekovni alkemičari i renesansni čarobnjaci (magi) u svojoj mitsko-religiozno-hermetičkoj viziji svijeta, i to prvenstveno u korist specifičnih znanja koja ne traže načelo svih stvari, već načelo jednostavnog funkcioniranja; djelovanja reda stvari koje se trenutno pokazuje najefikasnijim.

²⁴ Einsteinova ujedinjena teorija svemira, jer se Bog ne kocka.

²⁵ Anticipirajući G. B. Vica, prema kojemu „mi stvarno spoznajemo samo ono što činimo“ (G. B. Vico 1971, I, 1: 63), G. Bruno veže „zanesenog“ *homo sapiensa* uz *homo fabera*, i to ne u smislu da je prvi posljedica drugoga, već da stvaranje, osim sredstva i stvari, proizvodi i prigodna objašnjenja koja, ukoliko su propisno i prikladno verificirana (tj. ukoliko se pokažu i dokažu učinkovitima), dopuštaju i omogućavaju uopćavanja koja se konstituiraju u razumski uobličanim teorijama koje ne treba razumjeti i tumačiti kao opća shvaćanja prirode, već prvenstveno kao specifična znanja ili spoznaje onih područja na koja se primjenjuju tehnički postupci.

Činjenica da tehnički potencijal, odnosno tehnološka raspoloživost predstavlja *conditio sine qua non* osmišljavanja i stvaranja znanstvene istine, potvrđuje da tehnika nije posljedica znanosti, koliko njezina suština i uzrok, jer je tehničko djelovanje ono koje otvara i omogućava znanstvenu viziju.²⁶ Iz toga neminovno proizlazi činjenica da proučavanje istine više nije samo gnoseološki ili logički problem, već prvenstveno povijesni, jer kada se govori o povijesti misli se ponajprije na progresivan slijed relevantnih događaja, čiji se razvoj mjeri i utvrđuje prema tehničkim dostignućima, bilo u svojem pozitivnom, ili pak u destrukтивном pojavnom obliku ratova.

To definitivno pokazuje da više ne postoji apsolutna istina, već samo tipologija *veritas* koja je *filia temporis*, i to ne u smislu istine koja označuje i izražava duh vremena ili njegovu dominantnu ideju, već istine koja se ostvaruje, po dostupnosti i raspoloživosti u određenom vremenskom razdoblju, točno definiranim tehničkim sredstvima. U tome se i nalazi srž izreke „istina je kćerka vremena.“ (*Veritas filia temporis.*), jer istina nema za cilj opisivanje krajnjega smisla svijeta, već izričito privremenog i progresivnog, nama poznatog svijeta, gdje smisao djelovanja i činjenja teži proširivanju savladiva obzorja, jer upravo je tehnološka moć ta koja omogućava znanstveni razvoj i koja određuje znanost širenjem njezine moći. To je i razlog zbog kojega suvremeni talijanski filozof E. Severino u svojim spisima postmoderno obzorje stvarnosti identificira sa znanstveno-tehnološkim Aparatom.

4. Istina, povijest, jezik

Uvidjeli smo da se s tradicionalnim poimanjem istine povezuje dinamička valjanost prema kojoj *adaequatio* predstavlja ishod prilagođavajućeg htijenja. Drugim riječima, istina je podređena dominantnoj volji za moći; ona je posljedica vladajućeg htijenja za posjedovanjem stvari. F. Nietzsche pravovaljano govori kada izjednačuje volju za istinom s voljom za znanjem. Međutim, ako je istina posljedica volje za znanjem, to znači da se zna što se želi spoznati. Ovdje valja naglasiti impersonalan karakter toga htijenja, koje se ne treba shvatiti kao nekakva sposobnost, niti

²⁶ Zato G. B. Vico s pravom govori kada smatra da *verum ipsum factum* predstavlja pravu istinu; istinu koja se proizvodi. (G. B. Vico 1971, I, 1: 63).

kao nekakva individualna ili subjektivna dispozicija, a još se manje treba poistovjetiti sa samovoljom. Ne smije ga se pobrkati ni sa Schopenhauerovom noumenskom voljom, jer nema smisla pitati se *tko* izražava htijenje, kao ni zamisliti postojanje nekoga tko može htjeti prema najprihvatljivijem i uobičajenom značenju pojma volje. Volja o kojoj se ovdje govori jest ostvarenje, stoga se može iskusiti jedino kao učinkovitost. U tom je smislu *in toto* povijesna, jer je strukturirana poput složenih i hijerarhijskih oblika. Volja, dakle, izričito odgovara stupnju moći koji ostvaruju bića, odnosno njihovim materijalnim sposobnostima da postoje; da se održe u stvarnosti. To nikako ne odgovara nekakvoj jednostavnoj strukturi, već ukrštenom stanju pravila. Tako shvaćenu volju ne treba razmatrati samo kao mogućnost, nego i kao međudnos oblika. Moguće ju je opisati bez pokušaja stavljanja u odnos s vječnim suštinama i nepromjenjivim arhetipovima, i to bez ikakvog zahtjeva njezina definiranja. Volja uvijek tumači svijet kao mogućnost, a pod tim se aspektom stvari i sama pojavljuje kao interpretativna dimenzija stvarnosti, tj. kao kategorija. To znači da se naknadno materijalno raspodjeljuje u različitim pojmovima postojanja prema razlici i stupnju.

Uvidjet ćemo kakve sve moguće posljedice ima naspram određivanja smisla znanja, naročito onoga koje nazivamo povijesnim. Volja tumači svijet; ona postoji ukoliko se ostvaruje kao figura. Određena vizija svijeta postaje realna ako daje predodžbu o svijetu ili ako prikaz nečega zavisi o načinu njegova prikazivanja. Očigledno je da postoje različiti načini prikazivanja, kao i različite vizije svijeta koje se oblikuju u tim predodžbama. Odgonetanje je moguće jedino oslobađajući znak u pravcu smisla. Na taj se način objelodanjuje njegov (pravi) sadržajni „*vis*“ (lice). Međutim, ti su znakovi, prema riječima R. Descartesa, „*jasni i razgovjetni*“ samo unutar obzorja koje unaprijed shvaća i usmjerava njihovu namjeru. To se događa jedino ukoliko se znak obuhvatno usmjerava sadržaju u svom cjelovitom iskustvu priopćavanja: u jeziku i govoru.

Kada se govori o jeziku i govoru tada se pokazuje i određuje složen događaj, tj. područje unutar kojega su sadržaji postavljeni i razmijenjeni. Jednom riječju, govor je svemir jezika i jezičnih slojeva. Govor je, dakle, složena pojava, ali istovremeno i stalan protok smisla: sve ono što pripada

19

govornom izražavanju provedivo je i prevodivo, jer moguće je prijeći iz jednog jezičnog sloja na drugi, tj. od jezika do jezika i od pravila do pravila. No, to nije nešto što se događa na neposredan način. Taj protok smisla ne ukida nepovezanost jezika i pravila, odnosno stanke, označujući tako mobilnost; pokretljivost u značenju pojmova, a to znači i sistematičnu dvosmislenost riječi i pojmova. Međutim, upravo se u tome mora tražiti mogućnost različitih logika unutar kojih riječi i pojmovi vrednuju svoj smisao stječući tako značenja za koja se čini da se svaki put iznova razlikuju, ovisno o trenutnom kontekstu u kojem se nalaze. Ovdje treba naglasiti samo jednu dimenziju govora, koja predstavlja njegovu sastavnu oznaku i koja ga najviše i označava. Govor je *de facto* komunikacija, a jezik kojim se izražavamo prikazuje svako biće u svojoj kvaliteti znaka i upotrebljava njegove osobine. Pod tim aspektom ne postoji samo jedno područje stvari i jedno područje znakova, već sve što istovremeno postoji i na različit način; označava stvar i znak, ovisno o rasporedu diskursa u kojemu se pojavljuju. No, odakle potječu ova različita pravila, a s njima i različita dodjela sadržaja bićima? Postoji li jedna *tabula* ili apsolutna objektivnost, koja uređuje sva dana i moguća uređenja? Kada bi bilo tako, tada bi još postojao Bog metafizike. No, ukoliko nije tako, to je zato što se svako uređenje, pa i samo značenje Boga, ukorjenjuje u neizbježnost jednog događaja; u obliku jezika koji govoreći postaje povijesnim i pomoću kojega se tumači stvarnost.

Naša intencija nije raspravljanje o toj tematici, međutim, mora nam biti jasno da je u ostvarivanju svoga događanja događaj koji se govorno izražava istovremeno besplatan i neminovan. Shvaćajući to, shvatit će se i povijesna autentičnost, tj. događanje govora kao epohe. Jezik kao događaj neminovno uvodi novu vremenitost, budući da se unutar toga događanja postavljaju i različita značenja vremena – redosljed, trajanje, uzrok, efekt, posljedica, niz. Značenje onog vremena koje nazivamo povijesnim zasniva se na složenoj i slojevitoj jezičnoj podlozi koju smo ukratko naznačili, točnije, na općem predrzumijevanju vremena koje nazivamo razdobljem; epohom. Unutar tog predrzumijevanja prebivaju zalihe smisla, koje postaju materijalni i kontekstualni uvjeti povijesnog djelovanja. To je razlog zbog kojega dimenzija onoga što je povijesno može biti shvaćena jedino posredstvom jezične (lingvističke) hermeneutike. Polazeći od

20

primarne povijesnosti kao događanja govora, mogu se uvidjeti neki od uvjeta koji predodređuju ono što se u tom razdoblju želi znati. Istraživanje ovih preduvjeta omogućava da se uvide ne samo logike i kriteriji, već i uvjerenja i vjerovanja koja prethode stvaranju disciplinarnih kriterija i njihovom preoblikovanju. Ova bogata slojevitost omogućava da se odrede smislovi u kojima se ovisno o situaciji upotrebljava pojam istine stavljajući ga u igru. Kao posljedica svega toga, može se suditi o kriterijima razlikovanja između istine i laži.

5. O engleskom jeziku kao o govoru istine o našem vremenu

U zaključku se želi još jedanput naglasiti da u doba tehnike nestaju s obzorja stvarnosti svi nepromjenjivi scenariji koji su imali značenje u prošlosti, jer uloga koju su obnašali, u vidu načela uređivanja, preuzima u cijelosti znanstveno-tehnološka istina koja se pokazuje kao operacionalizacija znanstvenih pravila (zakona), čija se istinitost dokazuje prema njihovoj efikasnosti u ostvarivanju dijela stvarnosti. U tom se smislu i istina, kao *filia temporis*, potvrđuje određenim govorom koji ju obuhvaća i označava u određenom povijesnom razdoblju. No, kojim se jezikom istina danas izražava? Zasigurno nema dvojbe ako kažemo da se radi o engleskom jeziku. Imajući na umu dekonstrukciju latinskoga jezika u različitim afirmiranim *vulgatama*, bit će itekako zanimljivo pratiti koje će sve jezične varijacije s vremenom poprimiti sutrašnje *vulgate* sve dominantnijeg engleskog jezika. Znamo da se američki, kao i australski, spominjući samo najglavnija engleska narječja, u nekim stvarima razlikuju od originalnoga engleskog govora. Zato će biti interesantno primijetiti kakav će oblik englizma poprimiti razni nacionalni jezici, primjerice hrvatski i talijanski sa sve rasprostranjenijim riječima, kao što su: „*fast-food*“ „*hamburger*“, „*computer*“, „*happy Halloween*“, „*know-how*“, „*download*“, „*print*“, „*bays*“, „*blackout*“, „*big bang*“, „*match*“, „*power-point*“, „*stretching*“, „*personal-trainer*“ itd.

POPIS LITERATURE

Despot 1995

Branko Despot, „*Filozofiranje?*“, Demetra, Zagreb 1995.

Diels-Kraz 1983

Diels-Kraz, „*I presocratici. Testimonianze e frammenti*“, Laterza, Bari 1983.

Esiodo 1977

Esiodo, „*Teogonia, Opere e giorni*“, u: *Oo+pere*, Utet, Milano 1977.

Heidegger 1987

Martin Heidegger, „*Dell'essenza della verità*“, Adelphi, Milano 1987.

Marx 1971

Karl Marx, „*Teze o Feuerbachu*“, u: K. Marx/F. Engels, *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb, 1976.

337-343.

Natoli 1991

Salvatore Natoli, „*Teatro filosofico*“, Feltrinelli, Milano 1991.

Nietzsche 1988

Fridrich Nietzsche, „*Volja za moć*“, Mladost, Zagreb 1988.

Omero 1981

Omero, „*Odissea*“, Einaudi, Torino 1981.

Pavić 1989

Željko Pavić, „*Zbiljnost i stvarnost*“, u: Biblioteca filozofska istraživanja, 21, Zagreb 1989.

Pindaro 1964

Pindaro, „*Ode Nemea*“, u: *I poeti greci*, Zanichelli, Bologna 1964.

Platone 1991

Platone, „*Teeteto*“; „*Lachete*“; „*Protagora*“, u: *Tutti gli scritti*, Rusconi, Milano 1991.

Severino 1989

Emanuele Severino, „*La filosofia futura*“, Rizzoli, Milano 1989.

Severino 2007

Emanuele Severino, „*Bit nihilizma*“, Demetra, Zagreb 2007.

Šuran 1997

Fulvio Šuran, „Znanstveni mehanicizam između filozofije i kršćanstva“, u: Filozofska istraživanja (tematski blok: Filozofija René Descartesa), 65, Zagreb 2/1997., 457-466.

Šuran 1998

Fulvio Šuran, „Bioetika između morala i znanosti“, u: Filozofska istraživanja (tematski blok: Izazovi bioetike), 71, Zagreb 4/1998., 809-816.

Šuran 2009

Fulvio Šuran, „Brunovo poimanje čovjeka kao čovjeka kvalitete“, u: Filozofija Mediterana : zbornik, Zagreb, 2009., 231-242.

Šuran 2010

Fulvio Šuran, „La filosofia futura e il destino dell'uomo“, u: La battana XLVI, 176, 2010., 29-44.

Vico 1971

G. B. Vico, „De antiquissima Italorum sapientia“, u: Opere, Sansoni, Firenze 1971.

SAŽETAK

U tom se spisu raspravlja o problematičnosti poimanja istine koja, zavisno o povijesnom razdoblju, doživljava određene suštinske promjene. No uvidjet će se kako tek s filozofijom istina poprima današnji oblik logičke učinkovitosti i razumski apstraktne objektivnosti; oblik koji će naknadno dominirati čitavom zapadnom civilizacijom. A pojavom moderne znanosti, cjelina tih diskurzivnih osnova, koju je utemeljila filozofija, postaje još krutija i određenija u svojoj specifičnosti.

Međutim, treba napomenuti da pojavom moderne to jedinstvo više nije ontološko ili teološko, već je prvenstveno egološko, budući da se ono više ne oslanja na zakone prirode ili na transcendentan božanski red stvari, nego na predviđanja i anticipacije ega/Jastva. Na taj način

razum postaje zakonodavac koji diktira zakone „istinitog“ predstavljanja svijeta, jer njegovi dominantni oblici prikazivanja odlučuju o načinima prema kojima se događaju stvari. Unutar tog egološkog ispitivanja svijeta, koji ide od Descartesa do Hegela, istina se postepeno oblikuje u zakonsku učinkovitost gdje *ordo idearum* odlučuje o *ordo rerum*.

U suvremenom, postmodernističkom razdoblju pojavljuje se u svojoj sve izrazitijoj funkcionalnoj učinkovitosti: kao tehnološki djelotvorna istina koja zamjenjuje dotrajalo tradicionalno poimanje istine u vidu mitološkog vjerovanja; kao manifestacija bitka ili predodžba ega/Jastva, započinjući tako nama poznat oblik znanja čija artikulacija ne ovisi o znanstvenim poljima, već prvenstveno o oruđu koje ju proizvodi.

Unutar tog novog, znanstvenog obzorja, dolazi do prijelaza iz tradicionalnog u tehnološko poimanje polja, kao vrste prostornosti koja nema mnogo veze s opsegom, već izričito s izvršenjem unaprijed određene tipologije djelovanja.

Danas, znanje sve više odgovara novoj logici konstrukcije i dekonstrukcije, gdje je moguće prisustvovati činjenici prema kojoj se promjenom mjesta mijenja i smisao oruđa, kao i činjenici prema kojoj je svako mjesto otvoreno neizvjesnostima jezičnih migracija i upisu u sve raznovrsnije igre.

Pratiti ovu povezanost ne znači imati uvid u radnu shemu znanja, već u stalan pomak opsega smisla koji obuhvaća određene sadržaje, što s jedne strane proizvodi povećanje njihova značenja, dok s druge strane vodi do sabiranja i smanjenja zbog kojih pravila njihove provodljivosti postaju sve očitija i prozirnija. Ona ne pripadaju više savršenom znanju koje u sebi uključuje sva znanja, nego svrsishodnosti zbog koje se svako znanje i konstruira. Na kraju krajeva, to znači da gubitak toga univerzalnog znanja, bilo ono teološko-ontološke ili egološke naravi, nikako ne vodi do gubitka smisla, već do konstrukcije i dekonstrukcije koje oduvijek predsjedaju oblikovanjem bilo kojeg znanja i njegovom provodljivošću u različitim vrstama znanja. Istina, kao postupak uređivanja, upravo u doba tehnike pokazuje svoje pravo lice; svoju narav koja se zasigurno nikad nije svodila na puko neutralno prilagođavanje hipotetičkom, nepromjenjivom poretku stvari (kao

adaequatio rei), već prvenstveno na proizvodnju svrhovitog poretka i na mogućnost takvog nepromjenjivog reda.

Istina se, dakle, vrednuje prema svojoj učinkovitosti, koja svoje pravo značenje nalazi u onome što je Nietzsche svojevremeno nazvao voljom za istinom. Radi se o htijenju koje se u potpunosti poklapa sa čovjekovom voljom za znanjem, koja mu omogućava da se snađe u svijetu koji za njega nije bio izvorno određen.

SUMMARY

In the introduction we deal with the problem of the concept of truth which, dependently on the historical period, undergoes some basic changes. For example, mythical truth was conceived in the form of ritual effectiveness and later on, influenced by rethoric and sophistry, changed into the form of belief (peitho), seen as a more useful criterion of truth than the mythical – ritual one.

Following the introduction, it will be shown that only within philosophy truth acquires its present form of logic, effectiveness and mental abstract objectiveness, a form that will successively dominate all western civilization. With the appearance of modern science, the complex of discursive basis stated by philosophy becomes more rigid and definite in its being specific. In the present post modernistic time, what appears in its evident functional effectiveness is a form of technologically useful truth which substitutes the old worn-out traditional concept of truth as mythological belief: as a manifestation of the being or the perception of the ego, starting in this way the notorious form of knowledge whose articulation does not depend on scientific basis, but first of all on the means in which it is produced. Nowadays knowledge corresponds more and more to the new logic of construction and destruction, where it is possible to face the fact by which a change of place causes a change of sense of the means, as well as the fact by which every place is open to the uncertainty of linguistic migrations and the inclusion in always different games.

Truth is therefore valued for its effectiveness, finding its real meaning in what Nietzsche used to call «will of truth»: a desire that corresponds completely to the human desire for knowledge, which allows man to cope with a world that was not originally determined.